

Sisa Pista nógrádi betyár börtönévei

1997-ben jelent meg átfogó monográfia Benkó István (Sisa Pista) betyár élettörténetéről.¹ A sors különös játékeként a véletlen úgy hozta, hogy levéltári kutatásaim egyik fontos termékét, a lipótvári börtön rabtörzskönyvének Sisára vonatkozó bejegyzéseit² már a könyv megjelenése után sikerült megszereznem. Az újonnan előkerült adatoknak a közlését indokoltnak tartom, kiegészítve a már részben publikált, a börtönövekre vonatkozó ismeretekkel.

Sisa Pista, alias Benkó István 1846-ban született a Nógrád megyei Lóc (ma Nagylóc) községhez tartozó Zsunny-pusztán, ahol apja béresgazda volt és becsületes ember hírében állott. Úgy látszik, hogy a gyermekre nem volt hatással apja példás élete, mert a Pester Lloyd egyik számának szécsényi tudósítója azt írta róla, hogy ellopta apja csizmáját és a szarát felhasítva, harangszíjnak adta el azt. Egyszóval szófogadatlan, rossz, afféle vásott gyermek volt. Írni és olvasni megtanult, de az elemi iskolát nem fejezte be, mivel apja Ilinybe adta őt juhászbojtárnak.

15 éves korában, 1861-ben került szembe először a törvénnyel: birkalopás gyanújával letartóztatták. A nógrádsipeki Balázs Sándor pandúrőrmester a vállatánál kegyetlenül megkínozta őt: a lábánál fogva egy szabadkémény gerendájára akasztotta és szöges csizmasarokkal rugdosta a fejét és a bordáit. Sisa sohasem ismerte be ezt a lopást és bosszút esküdött, hogy egyszer megöli megkínzóját.

1871-ben Szudy Károly sziráki ügyvéd Szentivánon levő birtokán szolgált, mint számadó juhász. Ugyan Szudynak is hiányoztak akkor juhái, de Sisa tagadta, hogy ő lett volna a tolvaj. 1871 őszén birkalopásért mégis letartóztatták és a balassagyarmati királyi törvényszék egyéves börtönbüntetésre ítélte. 1872. november 24-én szabadult ki a város fegyintézetéből. A későbbiekben már meg sem kísérelte, hogy dolgozzon és becsületes emberként éljen.

Szabadulásától 1873. április 1-ig, – újbóli letartóztatásáig – öt rendbeli lopást követett el. De csak alig egy hónapig raboskodott a sziráki börtönben, mert a részeg őr az ajtót nyitva felejtette, így Sisa könnyűszerrel megszökhett. Korábbi „sikerein” felbuzdulva most már társakat keresett a további betyárkodáshoz, akiket meg is talált Szabó Hagymás János rimóci, Kiss Csóka József erdőkövesdi és Tözsér István lóci születésű, büntetett előéletű pásztorok személyében. A továbbiakban útonállásaikat és rablásukat rendszerint együtt követték el.

1873. november 4-én Nógrádsipekben mulatoztak Palicza Antal juhász számadónál. A késő esti órákban megjelent ott Sipeki Balázs Sándor volt pandúrőrmester, Sisa egykori megkínzója. Bár barátságot színlelt, azért közölte Sisával, hogy a szabadsága reá van bízva. Hajnalig iszogattak, majd Balázs a lakásába invitálta a betyárt, hogy nála térjen nyugovóra. Úgy indultak el, hogy Sisa Balázs mögött haladt. Talán egy véletlen rossz mozdulat vagy egyéb ok miatt, csizmaszárából hirtelen kirántotta borotvaéles juháskését, leteperte az egykori pandúrt és a szó szoros értelmében lefejezte. A mellére 50 forintot helyezett, amelyet a temetésre szánt. A bujkáló holdvilág fényénél levelet írt a bujáki csendbiztosnak, amelyben beismerte tettét.

Sisát, borgőzös fejfel elkövetett tette után három vármegye (Nógrád, Heves és Gömör) pandúrjai vették üldözöbe (fejére 50 arany vérdíjat tűztek ki), mert a későbbi rablások és a kiterjedt orgazdahalózat mind a három megyét érintette. A gyilkosság után még számos útonállást és rablást követtek el, de a pandúrok már a nyomukban voltak.

1873. december 26-án Kiss Csóka József nevű betyártársával követett el rablást, amely után a Heves megyei Egerbaktán mulattak a csárdában. Az éppen ott tartózkodó uradalmi kerüldők felismerték a részegen tobzódó betyárokat és elfogták őket. Kiss Csóka Józsefnek sikerült megugrania, de Sisát erősen megkötözték és másnap az egri börtönbe szállították. Egerből három havi vizsgálati fogság után 1874. március 29-én vasba verve vitték át a balassagyarmati börtönbe, ahol egy jól őrizhető, hatodik emeleti cellában helyezték el, mivel a sziráki eset óta szökésétől lehetett tartani. Sisa börtönben töltött vizsgálati fogsága, az egri három hónapot is

¹ Puskás Péter–Végh József: Sisa Pista, az utolsó nógrádi betyár. Mikszáth Kiadó, Horpács, 1997.

² Törzskönyv a beszállított fegyenczekekről. 18. 1876–1877. tátny oblastny archív v Nitre, Ivanka pri Nitre, Szlovákia.

beszámítva, közel két évig tartott. Ez idő alatt mint veszélyes bűnözőt állandóan nehézvasban tartották.

1875. október 25-én kezdődött el bűnperének tárgyalása, amely a sok vádlott, a nagy számú orgazda és tanú miatt két hónapig tartott. Sisát szándékos emberöléssel, súlyos testi sértéssel, 14 rendbeli rablással, 12 rendbeli tolvajlással vádolták. Az ügyész kötél általi halált kért számára, de hogy „csak” heti kétszeri böjttel súlyosbított 20 évi börtönt kapott, amit kitűnő védőügyvédjének, a varsányi születésű, Balassagyarmaton praktizáló Harnos Gábornak köszönhetett.

Az ügy fellebbezés folytán a királyi táblához került, ahol szintén Harnos Gábor védte Sisát. Annyit sikerült elérnie, hogy a heti kétszeri böjtot eltörölték. A harmadik tárgyaláson a királyi kúriai ítélőszéke helybenhagyta az előbbi ítéletet és beszámította az előzetes letartóztatásában eltöltött időt is.

Sisának a csaknem két évi vizsgálati fogság és a még letöltendő 18 év nem volt így, ezért 1876. augusztus 4-én szökést kísérelt meg. Összeszövetkezvén ágyszomszédjával, a diósjenői illetőségű Kukorica János nevű rabtársával, véső és reszelő segítségével kibontották hatodik emeleti cellájuk falát, pokrócokból és lepedőkből font kötélnek leereszkedtek a földszintre. Az őrőség azonban észrevette a kísérletet és meghiúsította a szökést.

A korábbi sziráki szökés és az utóbb említett kísérlet arra készítette a börtön vezetését, hogy még szigorúbb őrizetét rendelje el és gondoskodjon egy biztonságosabb börtönbe való áthelyezéséről.

1876. november 11-én megvasalva, szigorú fegyveres őrizet mellett szállították át a Nyitra megyei Lipótvár erődjébe, amelyet 1854-ben alakítottak át fegyházszá. Ott a szökésre hajlamos, renitenskedő rabokat szigorú magánzárka várta, hogy lelkiileg megtörjék őket és engedelmes, bűneiket megbánó, jó magaviseletű embereket formáljanak belőlük.

A korabeli rabtörzskönyv bejegyzései fontos adatokkal szolgáltak Sisáról, aki a 2016. számú rabkört szerepelt a nyilvántartásban. Személyleírása a következő volt. Nagysága: 175 cm, haja: szőke, homloka: magas, szemöldöke: szőke, szeme: kék, orra: rendes, szája: szabályos, fogai: épek, bajusza: szőkés, álla: kerek, különös ismertető jelei: bal térdén egy „ér forrás” (forradás), foglalkozása: juhász (fegyveres rabló). 27 évesnek írták, de ha a születési évét (1846) vesszük figyelembe, akkor Lipótvárra kerülésekor 30 évesnek kellett lennie. A rabtörzskönyvből kiderül még, hogy római katolikus vallású volt, írt és olvasott magyarul és jó egészségi állapotnak örvendett. A további bejegyzések a részben már ismertetett, a korábbi ítéletek és határozatok adatait tartalmazzák. A megjegyzés rovatban azonban érdemes felfigyelni jellemzésére: *veszélyes, dacos és engedetlen*. Ez a további börtönévek letöltéséhez rossz ajánlólevélnek számított.

A lipótvári börtönben Sisa a kádárműhelyben dolgozott. Szorgalmas munkájával elérte, hogy a börtön vezetése dupla kenyéradagot adott számára. A jószívű rab ezt megosztotta egyik társával. Egy Zóka Ferenc nevű fegyenc ezért feljelentette őt a börtönfelügyelőnél. Ennek az lett a következménye, hogy megvonták tőle a kedvezményt. Sisa bosszúállása nem várta sokáig magára. Legközelebb, amikor a kádárműhelyben dolgoztak, a nála lévő szekercét Zókához vágta. A rabtörzskönyv a következőket rögzítette az ügyről: „Az intézetben Zóka Ferenc fegyenczen ejtett súlyos testi sértés büntetése miatt a nyitrai kir. törvényszék által 1877 június 25-én tartott ülésén hozott 2702 számú ítélettel a 20 évi börtön büntetés kiállításától számítható egy (1) évi börtönrel súlytatott.” Tehát heves vérmérsékletéért nagy árat kellett fizetnie.

Úgy látszik, hogy a későbbiekben mégis a javulás útjára tért. A büntetési idő alatti magaviselete című rovatban a következő bejegyzés olvasható: „Itteni letartóztatása alatt javulásának, szorgalmának, engedelmisségének és munkásságának sok jeleit adta és bizonyította be.”

A vadőr Sisa Pista arcképe (Kubányi Lajos festménye)

1879. február 22-én büntetése hátralévő részének, (15 évnek) kitöltése végett a Trencsén megyei Illaván lévő országos fegyintézetbe kísérték át. Sisa tehát fellelégezhetett, mivel számára véget ért az emberpróbáló és idegőrlő magánelzárás korszaka.

Az illavai börtönben a szabóműhelyben foglalkoztatták, jó eredménnyel. A továbbiakban nem volt rá panasz és megadással tűrte a hosszú rabságot. A rabtörzskönyvben a következő olvasható róla. Büntetteinek nagyságát felismervén, azokat megbánni látszik. A kimondott büntetésének hosszú tartama „ön súlyként” nehezedik lelkére. A jó tanácsot és oktatást megadással fogadja. Erkölcsi erejében szilárdítható, s igen ritkán felcsillanó indulatosságának megtörésével megjavulásához lehet reményt kötni.

1894. december 27-én szabadult az illavai börtönből. Ez azt jelenti, hogy a rá kiszabott 21 évi büntetést az utolsó napig kitöltötte. A korábban Balassagyarmaton leült egy évet és a sziráki egy hónapot is hozzászámítva, összesen 22 évet és egy hónapot volt börtönben. A rabtörzskönyvben ez áll: rendes útlevelell látva Nógrád vármegyébe Lóc községbe bocsátott szabadon. Ott azonban csak néhány napot töltött, szüleit és barátait, egykori bizalmasait meglátogatva. Aztán jobbnak látta, hogy korábbi tetteinek színhelyéről távolabb kerüljön.

Nógrádverőcén Zubovics Fedor huszárkapitány szolgálatába szegődött, aki akkoriban a Mígazzi-kastély bérlője volt. A kalandos életű katona, a szárazföldi torpedó feltalálója híres volt különbségeiről. Kedvelte és kereste a veszélyt, de a különleges embereket is. Talán így ke-

rült hozzá Sisa, aki afféle udvaros, loápoló és háziszolga szerepét töltötte be új gazdájánál. Zubovics gyakran dicsekedett barátai előtt azzal, hogy a börtönből ő szabadította ki Sisát. Ez azonban nem igaz, legfeljebb arról lehet szó, hogy a börtönben meglátogatta a betyárt és onnan eredt az ismeretségük. Sisa, gazdájának legnagyobb meglepedésére 1900 októberének közepéig szolgálta Zubovicsot, aki akkor Triesztbe távozott. Költözködése előtt azonban gondoskodott hűségese cselédjéről és beajánlotta őt a Nagyorosziban lakó gróf Berchtoldhoz.

A gróf hatalmas erdőbirtokán vadörként alkalmazta őt, akkor indult el ez az élete végéig tartó pályafutása. Az öregedő betyár abban az időben szánta rá magát a nősülésre: 1901. szeptember 16-án házasságot kötött a 31 éves Kürtössy Máriával, aki „iccés” volt az érsekivadkerti csárdában. Felesége egy Nándor nevű, akkor 13 éves törvénytelen gyermeket vitt a házasságba. Sisa a fiút 1908-ban a nevére íratta. Nősülésének időpontjában Drégelypalánkon laktak.

Századunk elején Drégelypalánkról Bernecebarátiba került. Új gazdája Szokoly Alajos, az 1896-ban megrendezett athéni olimpia helyezette lett, akinek ott volt kastélya és birtoka. Szokoly gróf feleségül vette Berchtold Sarolta nevű leányát és a nagyoroszi birtokos halála után így került hozzá Sisa. Szokoly mint vadászbérlő szintén vadörként alkalmazta őt. Lakást bérelt számára és mindig emberségesen bánt vele. Néhány éve még állt a Széchenyi utcában az öreg Ledényi-féle ház, amely Sisának és családjának otthont adott. A bernecei öregek mesélik, hogy a zaklatott, kalandos életű öreg betyár mindig mondogatta, hogy ott élte le életének legnagyobb és legboldogabb éveit és találta meg nyugalmaát.

1910. április 15-én tüdővészben meghalt Nándor nevű fia. Hamarosan Sisa is ágynak esett és hosszan tartó, súlyos betegség után örök pihenőre tért. A kemencei római katolikus plébánia halotti anyakönyvében a következő bejegyzés áll: 1910. november 15-én hajnalban 5 órakor halálozott el. A halál oka gyomorfekély volt. A község halotti anyakönyvében szintén ezek az adatok találhatóak, abban azonban a halál okaként a gyomorrákot nevezték meg.

Sipéki Miklós a Honti Lapok 1910. november 26-i számában közölt nekrológiájában az alábbiakat írta róla. Mint vadör többször megfordult Ipolyságon és igen imponáló öreg erdész külsővel bírt. Nagy, tagbaszakadt ember volt és szófukar. A múlttól nem szeretett beszélni, restellte az öreg. Szelíd külsejű ember volt. Egy évvel később ugyancsak Sipéki írta: a halálos ágyán is mindig jószívű úrnőjéről, Szokoly Alajosnéról és jó uráról beszélt. Midőn még volt benne élet, a legkedvesebb betyárfokosát selyempapírba göngyölve küldte el gazdájának, ezen üzenettel: „Nagyságos uram! Én szegény vagyok, hálámat úgy akarom leroni a velem tanúsított sok jóért – elküldöm a legkedvesebb fokosomat. Fogadja szívesen, a leghűbb István.”

Szokoly fényesen temettette el, cigányzene hangjai mellett és az utolsó kívánsága szerint eljárták a kopsorsójánál kedvenc nótáját:

A balassagyarmati vármegyei háza, ahol Sisa Pista pere zajlott (Fotó: Hála József)

*Szomorú fűz hervadt lombja
Ráhajlik a sírhalmomra*

Évtizedekkel ezelőtti gyűjtőútjaim során magam is találkoztam még számos olyan személy-lyel, akik részt vettek a temetésén. Mesélték, hogy hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára. Különösen nagy számban voltak jelen erdész- és vadórtársai, de a környező települések lakói is. Sírja a bernecebaráti öreg temetőben van, közel Szokoly Alajoséhoz. Mohos kőkeresztjén még olvashatók a már elmosódó feliratok. Hála a derék bernecebarátiaknak, hogy ápolják emlékét és alakját őrzi a néphagyomány. Sajnos, a betyártörténetek ismerői közül már egyre kevesebben vannak és Sisa egykori legendás alakját is egyre koptatja és halványítja a múló idő!

Puskás Péter

*Sisa Pista, Ungár József kemencei fafaragó
népművész alkotása (Laky Ildikó felvétele)*